

KDC Katholiek Document
tatie Centrum **IMPRESSIE 21 2017** Katho
oliek Documentatie Centrum Katholiek
Documentatie Centrum

Radboud Universiteit

Inhoud

Ten geleide	1
Het archief van NSRV Phocas. 70 jaar studentenroeigeschiedenis in Nijmegen / Lily de Kleijn	2
Nederlandse intellectuele katholieken en de Eerste Wereldoorlog / Christoph van den Belt	8
Is geluk een kwestie van herinneren? / Renate Stapelbroek	12
Column / Wiek	19
Een aanwinst voor de studiezaal / Tim Graas	20
De redding van een weesmeisje / Gerda Smeets	23
Aanwinsten Archief / Ramses Peters	24
Aanwinsten Bibliotheek / Lodewijk Winkeler	25
Collectie Beeld en Geluid / Vefie Poels	26
Vrienden van het KDC / Bas Kortmann	31
Activiteiten / Colofon	32

TEN GELEIDE

In elk nummer van *Impressie* informeert het KDC de lezers welke nieuwe aanwinsten er toegevoegd zijn en welke collecties gebruikt zijn voor interessant onderzoek. Dat kunnen onderwerpen dicht bij huis zijn of veraf.

Om de hoek van de universiteit zag in 1947 studentenroeivereniging Phocas het licht. Deze vereniging heeft een compleet archief dat aan het KDC in beheer is gegeven. Zo maakt het KDC het mogelijk om ook het studentenleven te kunnen onderzoeken. Daarvoor moet het archief wel geordend worden. Een groep toegewijde leden van Phocas en Oud-Phocas heeft zelf deze taak op zich genomen onder de inspirerende leiding van Lily de Kleijn. Zij rapporteert over de aard en oorsprong van dit archief, dat als model voor de andere studentenverenigingen kan gelden. Naast de praktische waarde die dit archief voor de vereniging heeft, is het van wetenschappelijk belang omdat het de onderzoeker in staat stelt de transformatie van tradities gedetailleerd te volgen. Phocas ontwikkelde zich van herkenbare traditioneel-katholieke vereniging tot een alternatief voor het corporale leven in de jaren zestig. Het is altijd bevredigend als gemotiveerde studenten de weg naar het KDC weten te vinden. Als master student benutte Christoph van den Belt het tijdschrift *De Beiaard* en de correspondentie daar omheen voor zijn scriptie over Nederlandse

katholieke intellectuelen en de Eerste Wereldoorlog. Het is boeiend om te lezen hoe de horizon van de redactie steeds verder verschoof. Eerst kreeg deze culturele katholieke voorhoede oog voor de gevolgen voor het morele gehalte van de opgeroepen soldaten en de voedselvoorziening, later ook voor de positie van Vlaanderen en de rol van Nederlandse katholieken als vredestichters. Dit thema heeft volop actualiteit.

Het verst verwijderd ligt het onderwerp van promovenda Renate Stapelbroek: in Brazilië. Zij benut de archieven van de Katholieke Centrale Emigratie Stichting, de Katholieke Vereniging van ouders en familieleden van emigranten, de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond en het weekblad *De Emigrant* voor haar onderzoek naar de manier waarop de naoorlogse emigratie-onderneming naar Brazilië herinnerd wordt. Zo krijgen we een antwoord op de vraag hoe natie en migratie identiteit vormgeven. Het nieuwe aan dit onderzoek is dat Renate ook de teruggekeerde migranten aan het woord laat.

U ziet het: voor heinde en ver, maar ook voor onderwerpen onder de rook van de Radboud Universiteit heeft het KDC waardevolle archieven klaar liggen. We danken u als lezers voor uw belangstelling en wensen u een vruchtbaar 2018 toe.

Hans Krabbendam

HET ARCHIEF VAN NSRV PHOCAS, 70 JAAR STUDENTENROEIGESCHIEDENIS IN NIJMEGEN

- 2 Sinds begin 2017 is een enthousiaste archiefcommissie van de studentenroeivereniging Phocas en haar reünistenvereniging 'Oud Phocas' druk bezig met het ordenen van meer dan 20 meter archief. In 1981 lagen de archivalia nog in de kelder van het Phocashuis weg te schimmelen. Destijds heb ik als secretaris een start gemaakt met het archiveren en ordenen van de documenten en foto's. Later werd dit werk voortgezet door bestuursleden met hart voor het archief en uiteindelijk werd vanaf de jaren negentig veel materiaal opgeslagen bij het Katholiek Documenta-

tie Centrum (KDC).

Phocas is een interessante vereniging. In de loop der jaren is er veel gebeurd met betrekking tot huisvesting, financiën, materiaal en coachtechniek. Er zijn veel soorten leden met ieder hun eigen belangen en geschiedenis. Er zijn verschillende disputen, een sociëteit en een botenhuis.

OPSCHONING

Veel zaken zijn goed gedocumenteerd en worden dankzij het KDC bewaard. De toegankelijkheid was echter een probleem. Zonder ordening en beschrijving kun je niet veel met een archief. We zijn begonnen met sorteren op jaar, waardoor dubbele documenten konden worden verwijderd. Oninteressante financiële

Het archief van Phocas in bewerking (fotograaf Lily de Kleijn)

Het bestuur van Phocas op zoek naar fondsen. Links met het boordje is pater B.G.M. van Ogtrop SJ (Foto coll. Phocas, fotograaf onbekend)

informatie, bewaard voor de fiscus, werd gescheiden van interessante documenten zoals aankoopbonnen van boten. Externe informatie en poststukken zonder historische waarde werden gescheiden van interessante post. Oude versies van notities werden gescheiden van definitieve stukken. Door deze acties is het archief opgeschoond, waardoor het overzichtelijker en daardoor toegankelijker is geworden. De volgende stap is codering volgens een door ons ontwikkeld stramien met beschrijving van documenten zodat informatie gemakkelijker terug te vinden is. Dit proces is nog steeds gaande.

FINANCIËN

Het archief geeft inzicht in een boei-

ende geschiedenis. Vlak na de oorlog, in 1947, werd Phocas opgericht in een tijd van grote schaarste. Oprichter en moderator Père (B.G.M.) van Ogtrop SJ – zelf oud-wedstrijd-roeier bij Nereus – heeft zich enorm ingezet om Phocas een start te laten maken met boten die in het hele land bijna niet te vinden waren. In het archief zijn vele smeebrieven van zijn hand te vinden. Problemen met geld, materiaal en huisvesting lopen als een rode draad door de geschiedenis van Phocas. Roeien is een relatief dure sport, het materiaal is duur, onderhoudsgevoelig en heeft veel opslagruimte nodig. Ook het bootvervoer naar wedstrijden en de inschrijfgelden maken het een kostbare sport. Uit het archief blijkt dat Phocas altijd erg inventief is geweest om aan

geld te komen: obligaties werden uitgegeven, leningen afgesloten en met werkacties terugbetaald. Die werkacties, nog steeds een belangrijke inkomstenbron van Phocas, bestonden uit allerlei werkzaamheden. Soms werd er zelfs bloed gedoneerd in Duitsland om aan geld te komen. In de beginjaren werd Phocas regelmatig extra gesteund door de Universiteit en het Rijk omdat een roeivereniging als een noodzakelijke voorziening voor een universiteit werd beschouwd. In de loop van de jaren veranderden de inzichten wel wat; in het archief is hier veel over terug te vinden. Op dit moment steunt de Universiteit via het Universitair Sport Centrum (USC) nog een deel van de exploitatie van het botenhuis met bootsman en professionele coaching.

HUISVESTING

Ook de huisvesting is altijd een groot probleem geweest voor Phocas. In 1947 kreeg de vereniging onderdak in een van de pijlers van de oude Graafsebrug, maar al in de jaren '60 bleek dit geen blijvende oplossing: gezien de ontwikkelingen rondom het Maas-Waalkanaal wilde Rijkswaterstaat Phocas daar al in 1964 weg hebben. Sindsdien zijn er vele huisvestingscommissies zoet geweest met het zoeken naar alternatieven. Het archief bevat hierover veel documenten. Het viel niet mee om een definitieve andere roeilocatie te vinden, reden waarom in 1972 met een

lening van de Universiteit een 'tijdelijk' drijvend botenhuis werd gekocht. Dit botenhuis zou twintig jaar dienst moeten doen, waarna Phocas naar een definitieve locatie zou verhuizen. Inmiddels is het al 45 jaar in gebruik. Eindelijk leek in 2007 alles rond te zijn bij 't Meertje in Ubbergen. De grond was gekocht, de architect had de tekeningen gemaakt en de Universiteit had de financiering van het project toegezegd – Phocas vierde feest! Totdat de gemeente Ubbergen, ondanks eerdere toezeggingen, toch roet in het eten gooide. Er werd geen toestemming gegeven. Maar op dat moment werden de eerste plannen gemaakt voor de Waalsprong, wat voor Phocas en USC een nieuwe kans betekende. Inmiddels tien jaar verder lijkt het erop dat Phocas samen met andere watersportverenigingen een nieuw botenhuis en sociëteit gaat krijgen in het Bastion aan de Spiegelwaal. Afgelopen zomer heeft de gemeenteraad van Nijmegen toestemming gegeven om dit scenario verder te ontwikkelen. Door de geschiedenis wijs geworden, durven we nog geen feest te vieren. Bestemmingsplannen moeten nog worden aangepast en financiële en technische problemen opgelost. De onzekerheid verdwijnt pas als er met de bouw wordt begonnen. Phocas is niet alleen een sportvereniging, maar ook een gezelligheidsvereniging. Tientallen commissies zijn actief binnen de vereniging om alle activiteiten in goede banen te

Ontgroening bij Phocas (1948): de groenen worden gedoopt door Neptunus (Foto coll. Phocas, fotograaf onbekend)

leiden. Phocasfeesten waren en zijn nog altijd legendarisch. Vroeger waren de feesten op het botenhuis, maar de bouwkundige toestand van het botenhuis is inmiddels te slecht geworden. De sociëteit biedt uitkomst en is vaak verplaatst. Ook over deze locaties, zoals de Mensa, de Bijleveldsingel, O'42 en de Villa van Schaeck is in het archief veel te vinden.

IN DE PRIJZEN

Nog een rode draad in het archief is het sportieve succes van Phocas. Naast nationale overwinningen worden regelmatig prijzen op Wereldkampioenschappen en Olympische Spelen gewonnen. In de roeisport kan ondanks een relatief late start van een sportcarrière door studenten toch nationaal en internationaal

succes worden bereikt. Bij Phocas bestaat de mogelijkheid om te gaan wedstrijdroeien, waarbij men negen keer per week traint onder professionele begeleiding. In het archief is mooi te zien hoe die ontwikkeling is gegaan. Veel mensen hebben energie gestoken in het opbouwen van kennis en de overdracht hiervan. Dit proces is zeker niet gestopt met het vinden van een professionele coach tien jaar geleden. Het vinden en behouden van coachkader en – kennis en het opbouwen van wedstrijdroeikader blijft ieder jaar weer een grote uitdaging, zeker nu studenten steeds minder tijd hebben voor nevenactiviteiten.

Natuurlijk is wedstrijdroeien niet voor iedereen weggelegd. Er bestaan vele andere mogelijkheden om de roeisport te beoefenen en ook deze

ontwikkeling is terug te vinden in het archief. In de beginjaren was wedstrijdroeien voor vrouwen alleen mogelijk in de vorm van stijlroeien.

- 6 Het was belangrijk dat het er mooi uitzag en blijkbaar had Phocas daar regelmatig succes mee. Later ontstond het fuif- en regioroeien, waarbij regionaal minder fanatieke roeiers zich met elkaar konden meten tijdens gezellige roeiweekenden. In plaats van blikken worden hier taarten gewonnen. Tot 2002 heeft Phocas ook jaarlijks wedstrijden georganiseerd; hierna gaf Rijkswaterstaat helaas geen toestemming meer voor het stilleggen van de scheepvaart. Dit jaar gaat Phocas eindelijk weer een landelijke regioroeiwedstrijd organiseren op de Spiegelwaal, namelijk de

‘Traianus Regatta’. Voor Phocas een heel belangrijke gebeurtenis, waarmee ze zich weer op de kaart zet binnen roeiend Nederland.

INTERNE CULTUUR

Een ander interessant aspect van het archief is het feit dat de door de jaren heen veranderende maatschappelijke verhoudingen binnen Phocas zijn terug te zien. Tijdens de beginperiode had Phocas een traditioneel katholiek karakter met als moderator pater Van Ogtrop. Voor vergaderingen werd gebeden, op zondag werd men geacht ter kerke te gaan en er werd scherp gelet op een kuis omgang tussen de verschillende geslachten.

Oorspronkelijk was Phocas onder-

De archiefcommissie van Phocas, met Lily de Kleijn als 2e v.r. (fotograaf Anneke Nuij-Pruijn)

deel van het katholieke studenten-corps Roland, het latere Carolus Magnus. Maar in de jaren '60 werd Phocas een onafhankelijke vereniging en begon men zich sterk af te zetten tegen de heersende tradities. In de jaren '70 was Phocas een redelijk losgeslagen club waar tradities zoals jasjes, clubliederen en verplichtingen taboe waren; vrijheid en blijheid waren het motto. Begin jaren '80 bleek dit concept niet meer te werken; het waren altijd dezelfde leden die het werk deden, werkacties waren nodig om financieel te overleven en besturen waren druk met het opstellen van regels, waarbij ze regelmatig van tirannie werden beschuldigd. In latere jaren kwamen redelijk soepel allerlei tradities weer terug. Werken voor Phocas binnen werkacties is inmiddels verplicht en naast de bestuursjasjes, gala's, het clublied en de inauguratie van leden deden, vanaf de jaren '90, disputen hun intrede.

WAARDE VAN HET ARCHIEF

Behalve een belangrijke geschiedkundige waarde heeft het archief van Phocas ook een praktische waarde. In de loop van de jaren is er veel kennis vergaard door besturen en andere actieve leden. Denk hierbij aan prachtige stukken over coachtechnieken, maar ook stukken gericht op materiaal, organisatie, sponsoring en financiën. Er zijn veel interessante documenten en notities terug te vinden in het archief met actuele

waarde die, in deels aangepaste vorm, nog steeds bruikbaar zijn. Naar mijn mening kan het werk dat wij verrichten aan het archief van Phocas een voorbeeld zijn voor andere organisaties. Bij het Katholiek Documentatie Centrum zijn de archieven van meer (voormalig katholieke) studentenverenigingen in goede handen. Ook voor deze verenigingen kan inzicht in hun geschiedenis waardevol zijn. Daarnaast wordt door het toegankelijk maken van waardevolle documenten voorkomen dat iedere generatie het wiel opnieuw uitvindt.

Lily de Kleijn, voorzitter Oud Phocas, oud-secretaris Phocas 1981-1982 en oprichter archiefcommissie Phocas.

NEDERLANDSE KATHOLIEKE INTELLECTUELEN EN DE EERSTE WERELDOORLOG

8 INLEIDING

Gedurende een periode van ongeveer tien maanden, tijdens het studiejaar 2015-2016, meldde ik mij zo'n beetje elke dag om 9 uur bij het KDC. En ging ik pas weg vlak voordat de deur op slot ging; soms was daar lichte dwang voor nodig. Waarom kwam ik zo vaak op bezoek? Ik werkte aan mijn masterscriptie over Nederlandse katholieke intellectuelen tijdens de Eerste Wereldoorlog onder begeleiding van dr. Jan Brabers van de afdeling geschiedenis van de RU. Ik wilde weten op welke manier de katholieken rondom het tijdschrift *De Beiaard* reflecteerden op de Eerste Wereldoorlog en de nasleep daarvan. Het was mooi om te merken dat er zo dichtbij zulke relevante collecties beschikbaar waren en dat ik als beginnend onderzoeker van harte welkom was in het KDC.

DE BEIARD

Tijdens mijn middelbare schooltijd had ik over deze oorlog niet veel meer geleerd dan het feit dat Nederland neutraal was gebleven. En ook tijdens mijn studie leerde ik eigenlijk niets over het belang van deze oorlog voor Nederland. De afgelopen jaren zijn echter steeds meer publicaties over Nederland en de Eerste Wereldoorlog verschenen, die aantoonde dat deze oorlog vooral

op politiek en economisch gebied veel veranderingen in gang hebben gezet. Ik wilde daarop inhaken, maar ik wist niet precies hoe. Bij toeval liep ik aan tegen een expositie over Nederlandse katholieken tijdens de Grote Oorlog in de Verdieping van de Universiteitsbibliotheek. Daar las ik dat er amper iets bekend was over Nederlandse katholieken tijdens deze oorlog. Vanaf dat moment was ik vastberaden: ik zou iets vinden in de archieven van het KDC en op basis daarvan mijn masterscriptie schrijven. Het was even zoeken, maar uiteindelijk stuitte ik op het tijdschrift *De Beiaard* (1916-1926).

Dit tijdschrift werd opgericht door een clubje katholieke intellectuelen in de laatste maanden van 1915. Hun voornaamste doel was om de culturele banden met Vlaanderen in stand te houden en te stimuleren. In allerlei brieven en artikelen werd de verwantschap tussen Nederland en Vlaanderen onderstreept en werd geklaagd over het beperkte onderlinge contact door de oorlogsomstandigheden. *De Beiaard* moest de brug naar Vlaanderen slaan. Betrokken bij dit initiatief waren de letterkundige en priester Bernard Molkenboer OP, de letterkundige Gerard Brom, de theoloog en filosoof Johannes Hoogveld, de oudheidkundige Joseph Schrijnen, de Vlaamse politicus Frans van Cauwelaert en de politicus Jan Loeff. Het tijdschrift zou zich gaan richten op de kunsten, filosofie en theologie. Het tijdschrift werd vanaf het begin bezorgd aan 500 abonnees in

Letterkundige Gerard Brom (1882-1959), gefotografeerd rond 1912 (Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

Nederland, een aantal dat in de jaren daarna zou oplopen en vervolgens bleef schommelen rondom de 900. Het was zowel qua inhoud als qua bereik een blad voor een klein en hoogopgeleid publiek.

REFLECTIES OP DE OORLOG

In mijn scriptie bestudeerde ik de manier waarop bovenstaande redacteurs en andere auteurs, die door de redacteurs werden gevraagd om iets te schrijven, reflecteerden op de Eerste Wereldoorlog. Hiertoe bestudeerde ik alle artikelen die in de periode tot en met 1920 verschenen in *De Beiaard* en ook las ik (naar ik schat) meer dan duizend brieven die de redacteurs aan elkaar en aan (gast)schrijvers stuurden. Deze brieven delfde ik op uit de verschillende KDC-archieven, die meer moois herbergden dan ik ooit had durven hopen. Tijdens mijn onderzoek besloot ik mijn scriptie op te delen in twee

delen: een deel met reflecties op de oorlog zelf en een gedeelte over de bespiegelingen op de uitkomst van de oorlog. Hierbij moet echter wel vooropgesteld worden dat de aandacht voor de oorlog relatief gering was. De voornaamste indruk uit deze brieven is dat het leven in grote mate zijn gewone gangetje ging. Tot op zekere hoogte was dat natuurlijk ook zo en daar komt bij dat *De Beiaard* in de eerste plaats een cultureel tijdschrift was. Literatuur, architectuur, theologie, dat waren de thema's die voorop stonden en niet zozeer de politiek.

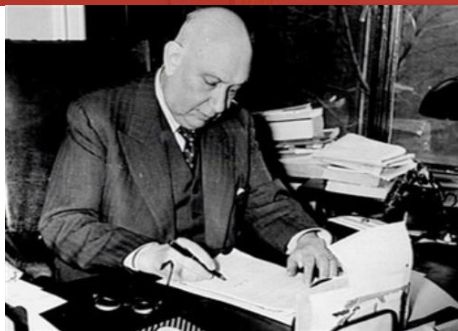
Als alle gedachten over de oorlog op een rijtje gezet worden – zoals ik dat in mijn scriptie heb gedaan – dan zijn het er flink wat, maar in het licht van alles waarover gedacht en geschreven werd, was de oorlog een thema van ondergeschikt belang.

Omdat de oorlog zelf een te breed onderwerp is, heb ik een aantal thema's vastgesteld. Met betrekking tot de oorlog waren dat: het neutraliteitsbeleid van de Nederlandse overheid; internationale solidariteit, waarbij nadrukkelijk gekeken werd naar het lot van burgers in Vlaanderen en Polen; en het derde thema was de manier waarop de verschrikkingen van de oorlog een uitwerking hadden op literatuur, architectuur en wetenschap. Hier licht ik één van deze thema's toe om een indruk te geven van de manier waarop over de oorlog geschreven werd door Nederlandse katholieke intellectuelen: het Nederlandse neutraliteitsbeleid. De advo-

Advocaat en politicus J.R.H. van Schaik
(Foto coll. KDC, fotograaf S.E. Smit)

10

caat (en vanaf 1917 Kamerlid) Josephus van Schaik (1882-1962) schreef in de rubriek 'Staatkunde' met enige regelmaat over het beleid van de Nederlandse overheid. Het bestaan van deze rubriek toont overigens al aan dat de redactie van *De Beiaard* politieke kwesties ook belangrijk vond. Dat blijkt te meer uit de vele verzoeken die Van Schaik kreeg om artikelen te leveren voor het tijdschrift. In zijn artikelen toonde Van Schaik zich kritisch op het overheidsbeleid dat hij te voorzichtig en te welwillend vond tegenover de strijdende landen, die op allerlei manieren druk uitoefenden op Nederland. Ook maakte hij zich zorgen, met name over het morele verval van de Nederlandse bevolking. De bevolking had het zwaar door de hoge voedselprijzen en doordat de verlopen van veel militairen waren ingetrokken. Vele burgers waren hierdoor gefrustreerd en maakten zich schuldig aan smokkelpraktijken: '[M]et dat al worden de karakters van duizenden en duizenden mensen bedorven, misschien voor goed ten onder gebracht.' Van Schaik had zelfs gehoord, zo schreef hij, dat ook 'de meest eervolle mensen' hadden beweerd dat het een zonde zou zijn ten overstaan van God als je de omstandigheden *niet* zou uitbuiten door te smokkelen. Van Schaik was van mening dat de overheid hier wat aan moest doen, want hij vreesde dat mensen ook na de oorlog blijvend beïnvloed zouden zijn door dergelijke oorlogservaringen. De Nederlandse

bisschoppen maakten zich net als Van Schaik zorgen om het geestelijk welzijn van de katholieken, maar zij hadden vooral aandacht voor de gemobiliseerde Nederlandse militairen die in de barakken intensief optrokken met andersdenkenden.

GEDACHTEN OVER DE NASLEEP VAN DE OORLOG

Ook met betrekking tot de nasleep van de oorlog kon ik een aantal thema's onderscheiden. De Beiaardiers schreven met name over de literaire relaties met Vlaanderen, de Belgische territoriale eisen ten opzichte van Nederland, de relatie tussen het katholicisme en het socialisme, Duitsland en de toekomst. Sommige van deze thema's zijn heel complex en vragen om een uitgebreide contextualisering. Daar is de ruimte voor deze impressie te kort voor, maar ik kan wel op één van de meest typische *katholieke* interpretaties op de nasleep van de oorlog wijzen. Gerard Brom schreef hierover, op de hem zo kenmerkende doorwrochte wijze. Hij wees erop dat velen door de wereldoorlog van hun geloof waren gevallen, maar voor katholieken ging dit niet op: 'Eerder dreef

deze teleurstelling over de mensen ons dichtert tot God en maakte de vijandschap tussen de staten ons dankbaarder kind van onze Kerk.' Hij voegde daaraan toe dat de Nederlandse katholieken een zuiver geweten hadden omdat ze buiten de oorlog waren gebleven. Ook relativeerde Brom de oorlog door erop te wijzen dat katholieken de dood niet als het grote kwaad zagen. De zonde, dát werd gezien als het grote kwaad: 'Bloedvlekken maken afschuwelijk effect, maar wie schuurt de roest van de geslachtsziekten uit onze maatschappij weg?' De vraag dringt zich op of Brom dit op deze manier had geformuleerd als Nederland ook militair bij de oorlog betrokken was geweest. Maar doordat de Nederlandse katholieken de oorlog van een afstandje hadden gadegeslagen, waren zij volgens hem de aangewezen personen om Europa weer te verenigen. Het woord 'katholiek', zo bracht Brom zijn lezers in herinnering, stond immers voor een internationale, universele en kosmopoliete oriëntatie. Daarom moest de rooms-katholieke kerk, en de Nederlandse katholieken in het bijzonder, een centrale rol krijgen bij het vlot trekken van de onderlinge relaties in Europa. Wat opvalt is dat Brom wel erg optimistisch is over de potentie van de katholieke kerk. Hij was blijkbaar alweer vergeten dat de verschillende tegen elkaar strijdende partijen een beroep hadden gedaan op dezelfde God toen ze de strijd aangingen en daarmee de

wereldoorlog ontketenden. Hierbij stonden ook katholieken tegenover katholieken.

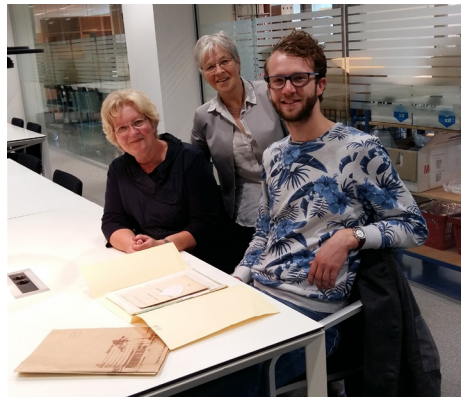
CONCLUSIE

De reflecties van Brom en Van Schaik vormen slechts twee krenten uit de pap die ik presenteerde in mijn masterscriptie. Ze doen geen recht aan de veelzijdige en complexe manier waarop de katholieken rondom het tijdschrift *De Beiaard* de oorlog duiden. In veel artikelen en brieven kwam daarnaast het contact met Vlaanderen aan de orde. Het tijdschrift *De Beiaard* was opgericht om deze contacten te onderhouden en om gezamenlijk de Nederlandstalige katholieke cultuur te overdenken. Daarnaast laat mijn onderzoek zien dat een groot militair conflict ook zijn weerslag had op een land dat militair gezien buiten het slagveld viel. Op welke manier precies wordt eigenlijk pas echt duidelijk als u mijn scriptie zou lezen. U bent van harte uitgenodigd, er is een exemplaar aanwezig in de KDC-bibliotheek.

Christoph van den Belt, historicus

11

Christoph van den Belt samen met Anneke Nuij en Lennie van Orsouw (Foto coll. KDC, fotograaf Vincent van de Griend)

IS GELUK EEN KWESTIE VAN HERINNEREN?

INLEIDING

12

Is geluk een kwestie van herinneren? Zo luidde de titel van de lezing die ik op 5 oktober 2017 in het KDC hield. Herinnering is een kernbegrip in het promotieonderzoek dat ik een paar maanden geleden ben gestart onder begeleiding van Hans Krabbendam (KDC, Radboud Universiteit) en Ar-noud-Jan Bijsterveld (Tilburg University). De werktitel is: *Retour Nederland - Brazilië. De vorming van een transnationale herinneringscultuur door Nederlandse transmigranten in en uit Brazilië (1948 - 2018)*. Ik gebruik het begrip transmigranten omdat het gaat om personen die over een sociaal netwerk beschikken dat zowel Nederland als Brazilië beslaat. Met andere woorden: hun relaties – economisch, familiair, organisato-risch, politiek, religieus en sociaal – overschrijden nationale grenzen.

Herinneringscultuur betreft de vraag naar de omgang met ons verleden: Wat blijven we ons herinneren en hoe doen we dat?

De kiem voor deze studie ligt in de herinnering die mijn vader met mij deelde toen ik nog kind was: het afscheid in 1949 tussen zijn vader Toon en ome Jan, kort voordat de laatste met zijn gezin naar Brazilië vertrok. Geleidelijk leerde ik het verhaal achter deze emigratie kennen, een tijd waaraan mijn oudtante Rika liever niet werd herinnerd. Kortom, over herinneringen en emigratie en de betekenissen ervan voor emigranten en hun nakomelingen, daarover gaat mijn proefschrift.

GELUK

Toen het KDC mij vroeg om de lezing voor de workshop te plaatsen in het kader van de Maand van de Geschiedenis, heb ik een aantal

'Dit is onze nieuwe aanwinst die geluk moet brengen' luidt de tekst op de achterzijde. Met de nieuwe aanwinst wordt de auto bedoeld. (Collectie Renate Stapelbroek, fotograaf onbekend)

bronnen doorgelicht op het centrale thema van dit jaar: geluk. Het resultaat is een foto die Rika van Nieuw-kuijk-Wiegerinck omstreeks 1953 vanuit Brazilië naar haar jongste zus in Nederland stuurde. Op de achterzijde heeft echtgenoot Kees geschreven: 'Dit is onze nieuwe aanwinst die geluk moet brengen.' Waarschijnlijk hadden Kees en zijn compagnon Leo Philipsen (derde van links op de foto) dit vervoermiddel hard nodig om hun plannen voor een boerderij met 10.000 legkippen, waarvan de eieren zouden worden afgezet in de stad São Paulo, te laten slagen.

Over geluk gesproken ... als we in de catalogus van het KDC zoeken op de trefwoorden 'geluk' en 'emigratie' komen we uit bij de Portugese vertaling van het boek *Holambra*, dat in 2016 verscheen van de hand van Mari Smits. In de eerste zin op de achterkant van de Nederlandstalige uitgave wordt een relatie verondersteld tussen herinnering en geluk: 'In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog waren de herinnering aan de verschrikkingen van de oorlog en de crisisjaren voor veel Nederlanders motieven om ons land te verlaten en elders hun geluk te beproeven.'

ZES NEDERLANDSE LAND-BOUWKOLONIËN

Brazilië en Nederland hebben sinds de zeventiende eeuw een gezamenlijke geschiedenis. Mijn promotieonderzoek is echter gericht op de naoorlogse periode van de zes groot-

ste Nederlandse groepsvestigingen in Brazilië, te weten Carambei (1911), Holambra (1948), Nã-Me-Toque (1949), Castrolanda (1951), Arapoti (1960) en Campos de Holambra (1960). Met uitzondering van Carambei en Nã-Me-Toque zijn deze landbouwkoloniën opgericht met steun van de Nederlandse overheid.

Slechte herinneringen aan de oorlog en aan de voorafgaande crisisjaren, maar ook de gebrekkige economische omstandigheden erna, angst voor het communisme en voor overbevolking en het gebrek aan grond voor jonge boerenzonen vormden tussen 1945 en 1967 de aanleiding tot een overheidsbeleid waarbij ongeveer een half miljoen Nederlanders werd aangemoedigd om elders een nieuw bestaan op te bouwen. Canada stond als bestemming bovenaan, gevolgd door Australië, de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en de minder traditionele immigratielanden Zuid-Afrika en Brazilië. Relatief weinig Nederlanders emigreerden naar Brazilië. Tot 1964 ging het om nog geen vijfduizend personen. De gemeenschap in Nã-Me-Toque, in 1949 ontstaan op initiatief van enkele Nederlandse Franciscanen, groeide echter onverwacht snel door de komst van emigranten die uit onvrede met de gang van zaken wegtrokken uit de kolonie Holambra. De kolonie Carambei was al in 1911 ontstaan als gevolg van een spontane groepsvestiging van enkele families uit Zuid-Holland.

Affiche van de Katholieke Centrale Emigratie Stichting, 1954 (Collectie KDC)

Deze zes Nederlandse groepsvestigingen in Brazilië voelen zich onderling verbonden, hetgeen onder meer tot uitdrukking komt in het traditioneel jaarlijkse sportevenement Zeskamp, dat in 2018 voor de 40ste keer zal plaatsvinden.

KATHOLIEK EN PROTESTANT

Elk van de groepsvestigingen heeft haar eigen ontwikkeling doorgemaakt, maar men kan in het algemeen zeggen dat na moeizame beginjaren het gros van de pioniers erin is geslaagd een nieuw bestaan op te bouwen. Emigratie heeft altijd in zekere mate retourémigratie tot gevolg, zo ook in de genoemde koloniën. Vanaf de start zijn de Nederlandse migranten niet alleen economisch, maar ook in sociaal

opzicht sterk op elkaar aangewezen geweest. Dit blijkt onder meer uit de vele onderlinge verwantschapsrelaties waarbij men geleidelijk – in de katholieke koloniën eerder dan in de protestantse – ook buiten de groep huwde. Hoewel in de loop der jaren de integratie in de Braziliaanse samenleving is toegenomen, zijn er in de sociaal-culturele ontwikkeling duidelijk verschillen waarneembaar tussen de katholieke en protestantse groepsvestigingen. Zo steunen de drie gereformeerde koloniën relatief sterk op drie pijlers: coöperatie, kerk en school. Het grootste deel van het economische en het sociaal-culturele leven werd en wordt hier georganiseerd vanuit coöperaties of eigen verenigingen. De verenigingen, waaronder specifiek voor de jeugd, ouderen en vrouwen, zijn vrijwel altijd direct of indirect gelieerd aan de kerk en draaien op vrijwillige inzet van hun leden. In de kerk behorende tot de Igrejas Evangélicas Reformadas no Brasil (IER Brasil), worden naast Braziliaanse dominees ook predikanten uit Nederland beroepen. Daarbij vinden er, zij het minder dan in het Braziliaans-Portugees, nog altijd Nederlandstalige diensten plaats. In de katholieke koloniën daarentegen deelt al lange tijd een minderheid van vooral ouderen de kerkenbanken met Braziliaanse geloofsgenoten.

HERINNERING IS EMOTIE

Emigreren is een aangrijpende en ingrijpende gebeurtenis in een

mensenleven. Herinneringen aan de emigratie gaan daarom vaak gepaard met heftige emoties; met gevoelens van geluk, heimwee, schaamte, schuld, spijt, verdriet, vreugde en woede, maar ook opluchting en trots, wanneer men erin slaagt elders een nieuw bestaan op te bouwen. Dit geldt evenzeer voor de zogeheten retouremigranten die om uiteenlopende redenen naar het vaderland terugkeren om daar opnieuw te beginnen. Herinneren is een dynamisch, selectief proces van vasthouden en vergeten, erover praten en zwijgen. Herinneringen 'leven' zolang ze worden gedeeld tussen mensen. Herinneren is daardoor ook een sociaal proces. Zowel emigranten als retouremigranten dragen herinneringen aan het land van herkomst met zich mee en doen nieuwe ervaringen op in het land van (her)vestiging. Ze delen deze met hun kinderen en kleinkinderen door erover te vertellen, hetgeen we communicatieve herinneringen noemen. Daarnaast creëren ze dragers en activiteiten om te voorkomen dat herinneringen aan hun gezamenlijke verleden verloren gaan voor toekomstige generaties.

CULTIVEREN VAN HERINNERINGEN

Dit zijn zogeheten culturele herinneringen. Een voorbeeld hiervan is het standbeeld van een boerenechtpaar in de kolonie Não-Me-Toque, geplaatst in 2011 ter gelegenheid van de viering '100 jaar Nederlanders

in Brazilië' (Ano Holanda no Brasil). Een ander voorbeeld is 'De Immigrant' in Castrolanda, de Hollandse molen gebouwd als eerbetoon aan de immigranten en feestelijk geopend bij het vijftigjarig bestaan van de kolonie in 2001. Maar ook de traditionele Zeskamp kan men beschouwen als een activiteit waarbij de herinnering aan de Nederlandse groepsvestigingen in Brazilië wordt gecultiveerd.

Op deze wijzen overschrijden herinneringen nationale grenzen en zijn daarmee transnationaal van aard. Herinneringen bepalen onze handelingen en deze beïnvloeden op hun beurt onze identiteit. Daarom, zodat zij de herkomst van hun voorouders niet vergeten, volgen achterkleinkinderen van Nederlandse pioniers in de drie protestants-christelijke koloniën tot op de dag van vandaag les in de Nederlandse taal en cultuur. Tegelijkertijd integreren deze kinderen, mede door het reguliere onderwijs, in de Braziliaanse samenleving en ontwikkelen aldus een transnationale identiteit. Dit geldt evenzo voor hun leeftijdgenoten in de drie katholieke koloniën, van wie overigens de meerderheid niet of nauwelijks de moedertaal van hun Nederlandse (over)grootouders beheerst. Het cultiveren van herinneringen aan de emigratie is geen exclusief Nederlands verschijnsel. Andere migrantengemeenschappen in Brazilië en elders in de wereld (denk ook aan immigrantengroepen in Nederland)

geven eveneens collectief uiting aan hun gezamenlijke verleden, al dan niet vanuit hun religieuze achtergrond. Herinneringen veroorzaken echter binnen een familie, een lokale gemeenschap, tussen generaties, maar ook op landelijk en internationaal niveau vrijwel altijd meningsverschillen over hoe men dat verleden dient te herdenken. Dit blijkt bijvoorbeeld uit gesprekken met verschillende generaties over de inrichting van het lokale museum. Vaak zijn deze opgericht door de oudere, inmiddels gepensioneerde emigranten, mannen en vrouwen die zich geroepen voelen om vooral het verhaal over de beginjaren van de kolonie vast te leggen. Hun nakomelingen, geboren en getogen in Brazilië, reflecteren echter vanuit een ander tijdsperspectief op de lokale geschiedenis.

Nogmaals, onze identiteit wordt beïnvloed door de manier waarop we omgaan met herinneringen. Dit geldt niet alleen voor ons persoonlijk, als individu, maar evengoed voor groepen en landen. In dat geval spreken we over de collectieve identiteit ofwel het collectieve geheugen van bijvoorbeeld een stad of land, een migrantengroep of geloofsgemeenschap. In het onderhavige onderzoek maakt het gereformeerde geheugen respectievelijk het katholieke geheugen deel uit van het collectieve geheugen dat de Nederlandse migranten binnen de zes koloniën onderling verbindt.

Prent geschonken door de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond aan de emigranten 'ter herinnering aan de geboortegrond en al het goed wat hun dierbaar was'. De prent is ook te zien in het museum van de Associação Pro Preservação da História e Cultura da Fazenda das Posses in Campos de Holambra. (Coll. KDC)

ONDERZOEKSSTRATEGIE

Kort samengevat onderzoek ik aan de hand van de casus 'Retour Nederland-Brazilië' de omgang van Nederlandse transmigranten in en uit Brazilië met hun geschiedenis gedurende de afgelopen 70 jaren. Dit doe ik vanuit een narratief perspectief, dat wil zeggen dat ik het proces van herinneren beschouw als het vertellen van persoonlijke verhalen. Door middel van oral history interviews, participerende observatie

en archiefonderzoek ga ik op zoek naar gedocumenteerde en nog niet gedocumenteerde herinneringen om deze vervolgens te beschrijven, vergelijken, contextualiseren, analyseren en verklaren. Ter illustratie: Voor het archiefonderzoek in het Katholiek Documentatie Centrum put ik onder meer uit *De Emigrant*, een tweewekelijkse periodiek van de Katholieke Centrale Emigratie Stichting, uit stukken van de Katholieke Vereniging van ouders en familieleden van emigranten, uit de archieven van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond en van andere katholieke standsorganisaties.

Het totaal aan bevindingen vergelijk ik op basis van literatuurstudie met herinneringsculturen van andere migrantengroepen. Daarmee verwacht ik inzicht te bieden in de totstandkoming van een transnationale herinneringscultuur respectievelijk transnati-

onale identiteit. In dit verband denk ik eveneens uitspraken te kunnen doen over de impact van geloofsbeleving alsook over de overeenkomsten en verschillen tussen het collectieve gereformeerde en katholieke geheugen in de betreffende koloniën. Uiteindelijk beoogt het proefschrift een bijdrage te leveren aan het debat over natievorming en identiteit en een leemte te vullen in de studie naar Nederlandse (retour)emigratie. Tegelijkertijd is de verwachting dat dit onderzoek bij de betrokkenen in Brazilië én Nederland ruimte biedt voor gemeenschapszin en overdracht van cultureel erfgoed aan toekomstige generaties.

17

EN GELUK? IS DAT EEN KWESTIE VAN HERINNEREN?

Volgens psycholoog en Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman is de vraag 'hoe gelukkig ben je?' door-

SOUVENIRBRASIL *sempre boas lembranças! Altijd goede herinneringen!*
(Collectie en fotografie Renate Stapelbroek)

gaans niet onmiddellijk te beantwoorden. Daarvoor graven we eerst in ons geheugen. Het antwoord dat we vervolgens geven is de uitkomst van een optelsom van herinneringen aan positieve en negatieve ervaringen. Herinneringen aan recent opgedane ervaringen wegen daarbij het zwaarst. Herinneringen zijn, aldus Kahneman, sterk bepalend voor ons geluksgevoel. Misschien verklaart dit de aanwezigheid van souvenirwinkels in toeristische trekpleisters waar men bezoekers graag een geschenk tot aandenken verkoopt.

Renate Stapelbroek,
cultureel antropologe

OPROEP

Renate Stapelbroek komt graag in contact met mensen die tastbare herinneringen aan de naoorlogse emigratie naar Brazilië of aan de retouremigratie naar Nederland bewaren en die bereid zijn deze te delen ten behoeve van haar onderzoek. Daarbij kunt u denken aan brieven, fotoboeken, memoires, bidprentjes en andere bronnen die een persoonlijk verhaal over de (retour)emigratie bevatten. U kunt rekenen op een zorgvuldige omgang met de privacy. E-mail: info@kdc.nl of r.m.j.stapelbroek@uvt.nl

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Jan Assmann, 'Communicative and Cultural Memory' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning (red.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlijn / New York, 2008).
- Willem Frijhoff, *Religie en de mist van de geschiedenis. Hoe behoefte aan herinnering onze cultuur transformeert* (Nijmegen, 2010).
- Herman Pijffers, *Het katholieken boek* (Zwolle, 2006).
- Mari Smits, *Holambra. De moeizame beginjaren van een stukje Nederland in Brazilië* (Nijmegen, 2016).
- Renate Stapelbroek, *Themagids 'Zeskamp'. Lokale bronnen met betrekking tot zes Nederlandse groepsvestigingen in Brazilië in de periode (1900) 1948-2016* (Leiden / Carambeí, 2016).
- Angelique Tinga, *Herinneringen hebben meer impact op geluk dan ervaringen*. Geraadpleegd op 1 september 2017, van <http://blog.donders.ru.nl/?p=5502>
- <https://www.facebook.com/MigrantesHollandeses>

COLUMN

LEESTEKEN

Als kind werd ik in de godsdienstles vertrouwd gemaakt met de begrippen 'dagelijkse zonde' en 'doodzonde'.

Hoewel de meeste doodzonden naar mijn indruk van het kaliber moord en doodslag waren, kende mijn vader – boekverkoper van beroep – er nog één: het omvouwen van een hoekje van de bladzijde waar je gebleven was, oftewel: het maken van een ezelsoor.

Dat het hier een doodzonde betrof die een ruime verspreiding genoot meende ik – want waar rook is, is vuur – te kunnen opmaken uit het bestaan van het fenomeen 'boekenlegger'. Dat was een strook stevig papier of dun karton om tussen de bladzijden te leggen – een bladzijdenlegger dus eigenlijk. Boekenleggers, ook wel 'leeswijzers' of 'bladwijzers' genaamd, trof je gewoonlijk aan in een vers – want zo rook het – gekocht boek, en was bedrukt met de naam van de boekwinkel en/of met een warme aanbeveling voor een ander boek dat je niet interesseerde. Maar er waren nog veel meer instanties die boekenleggers weggaven om verzekerd te zijn van aandacht voor de duur van pakweg 237 bladzijden, ook al hadden ze niets met lezen te maken: Stoomververij en Chem. Wasscherij J.F. Hofschulte te Zwolle, M. Brinkman & Zn. Bloemenwinkel te Kampen.

Over doodzonden gesproken: de Stichting Bevordering Hygiënische

Gewoonten te Den Haag gaf boekenleggers uit met de tekst: 'houd dit boek schoon' en een afbeelding van een lezer met een boek IN BAD! Mijn vader zou zich omdraaien in zijn graf. Maar het mooiste synoniem voor boekenlegger vind ik het woord 'leesteken': kijk, ik ben echt aan het lezen. Ik ben dit prachtige synoniem maar één keer tegen gekomen, op een boekenlegger – een leesteken dus – van Hollandia Drukkerij te Baarn, uitgever van *Den Gulden Winckel*. *Maandschrift voor de Boekenvrienden in Groot-Nederland*. Boekenvrienden – leesteken, logisch. Over het enkelvoud schrijf ik misschien een andere keer.

Wiek

EEN AANWINST VOOR DE STUDIEZAAL

20

De heilige Petrus Canisius (1521 - 1597) mag dan strikt genomen niet tot het onderzoeksterrein van het KDC behoren, dat immers het Nederlands katholicisme van de 19de en 20ste eeuw omvat, maar de verering van deze enige Nederlandse kerkleeraar en schrijver van een vele malen herdrukte catechismus heeft toch vooral in de laatste anderhalve eeuw plaatsgevonden. Ook zijn Nijmeegse roots – hij werd er geboren als Pieter Kanis ook wel De Hondt – rechtvaardigen de recente plaatsing van een borstbeeld van hem in de studiezaal van het KDC. De heilige bevindt zich thans in het gezelschap van Thomas van Aquino (ook een oudere heilige wiens belang in de 19de en 20ste eeuw een nieuwe impuls kreeg), kardinaal Van Rossum, priester-staatsman Willem Nolens en vakbondspionier Willem Passtoors. Behalve dit half dozijn (borst)beelden zijn de muren versierd met geschilderde hetzij getekende portretten van paus Johannes XXIII, kardinaal Ottaviani en de eerste KDC-directeur Jan Roes.

Het borstbeeld van Canisius oogt van brons maar is van gips en bronskleurig geschilderd om het chiquer te doen lijken. Gips impliceert dat het in meerdere exemplaren afgegoten kan worden. De nieuwe KDC-aanwinst moet echter vrij zeldzaam zijn, want er is slechts één ander exemplaar

Petrus Canisius, borstbeeld door Jac Maris, 1925 (foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

bekend, dat evenwel kleiner van formaat is; het was een gangbare praktijk dat een gipsen beeld in meerdere formaten beschikbaar was. Ons exemplaar is door een alumnus van de universiteit aan het KDC geschonken. Hij had het zelf ook weer van een alumnus gekregen: de bekende Brabantse heemkundige Hein Mandos, student van het eerste uur van de pas opgerichte Katholieke Universiteit.

JAC MARIS

Het beeld is niet gesigineerd maar de toeschrijving aan de beeldhouwer Jac Maris (1900-1966) was gauw gemaakt. Het is namelijk voorzien van het stempel van de Nijmeegse kunsthandel *Sier Uw Huis* van Rudolf Bless, die een belangrijke rol in de carrière van Maris heeft gespeeld. In het voorlaatste nummer van *Impressie* wordt dit uitgebreid uit de doeken

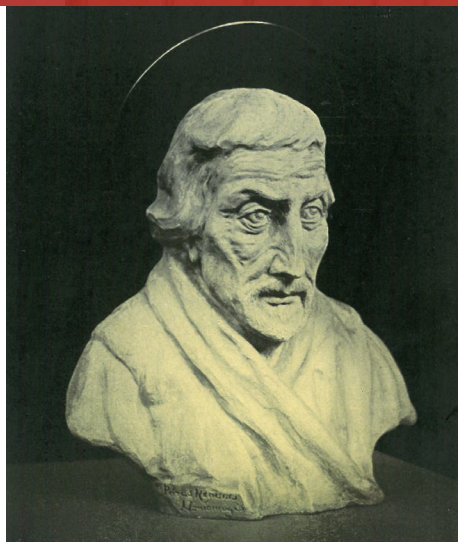

Foto uit de tentoonstellingscatalogus 1925
(fotograaf onbekend)

gedaan in het artikel van Leo Ewals over deze kunstenaar. Bless bezorgde Maris zijn eerste grote opdracht. Dat was in 1925 ter gelegenheid van de heiligverklaring van Petrus Canisius. Hij ontwierp een standbeeld van de heilige alsmede dit borstbeeld, die beide te zien waren op de tentoonstelling ter ere van de heiligver-

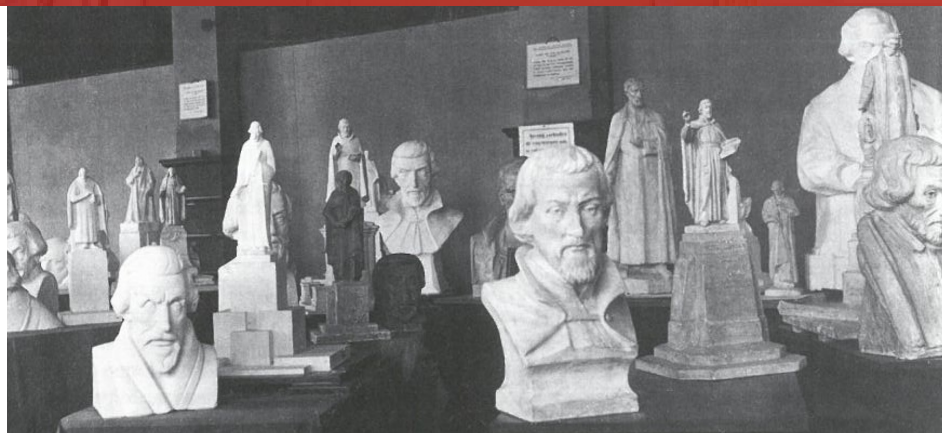

Stempel aan de
onderzijde van
de firma Sier Uw
Huis (foto coll.
KDC, fotograaf
Paul Koopmans)

klaring, gehouden in het toenmalige Universiteitsgebouw aan het Keizer Karelplein. Het standbeeld was een van de ingezonden ontwerpen voor het op te richten Canisiusmonument. Winnaar werd de (niet-katholieke)

beeldhouwer Toon Dupuis, wiens inzending mede daarom de nodige kritiek ontving. Het uitgevoerde bronzen beeld van Dupuis kreeg een mooie plaats te midden van het groen in het Hunnerpark. Het kunststenen standbeeld van Maris heeft tijdens de Canisiusfeesten voor het universiteitsgebouw gestaan, op de plaats waar het jaar daarop het bronzen standbeeld van Thomas van Aquino werd onthuld; het model daarvan staat trouwens ook in de studiezaal van het KDC, men leze het vorige nummer van *Impressie* er nog maar eens op na. Een door *Sier Uw Huis* uitgegeven bidprentje ter ere van Canisius toont een foto van het in de oorlog verloren gegane standbeeld, dat voorzien was van hetzelfde opschrift als op het borstbeeld is aangebracht: 'Petrus Kanisius Noviomagis'.

Het borstbeeld prijkt op het frontispies van de tentoonstellingscatalogus die verder ongeïllustreerd is. Daarop is te zien dat het beeld oorspronkelijk een aureool had in de vorm van een (waarschijnlijk) koperen ring of schijf, het standaard-attriboot van een heilige. Twee gaatjes aan de achterzijde vormen de sporen van de vroegere bevestiging. Dezelfde foto is afgebeeld in de door de jezuïetenorde uitgegeven lijvige *Feestuitgave bij de heiligenverklaring van Petrus Canisius* met de volgende toelichting: 'de ontwerper wenscht in alle bescheidenheid volstrekt onbekend

Overzicht van de Canisius-tentoonstelling in het Universiteitsgebouw (foto G.W. Tesser)

te blijven'. Waar of niet waar – het was niet ongebruikelijk dat een firma aan kunstenaars opdrachten verleende onder voorwaarde anoniem te blijven om zodoende alle credits in ontvangst te kunnen nemen. Het borstbeeld van Maris is daarom ook beter bekend als de buste van *Sier Uw Huis*. Het was leverbaar in drie formaten: levensgroot à fl. 75,-, middelgroot à fl. 6,- en klein à fl. 3. De nieuwe KDC-aanwinst behoort met zijn afmetingen van 33 cm hoog en 31 cm breed tot het middelgrote formaat; het andere bekende exemplaar dat zich nu in Museum Het Valkhof bevindt, meet 19,5 bij 18 cm. Het beeld is, zoals het merendeel van de Canisiusvoorstellingen, geïnspireerd op de prent van Dominicus de Coster of Custos (1560-1612), die teruggaat op een geschilderd portret van de heilige 'naar het leven'. Het werkstuk van Maris kreeg indertijd van de Duitse Canisius-kenner Otto Braunsberger SJ alle lof toegeswaaid. Vertaald: 'De gezichtstreken van de heilige zijn met

historische waarheidsgetrouwheid weergegeven; hij is op het eerste gezicht te herkennen. Er ligt zoveel intellect, waardigheid en heilige ernst in dit portret. Men ervaart zowel eerbied als liefde.'

Tim Graas

LITERATUUR:

- *Catalogus van de tentoonstelling in het Universiteitsgebouw te Nijmegen ter eere van den H. Canisius 6 tot 10 september 1925* (Nijmegen 1925).
- *In de leerschool van den H. Petrus Canisius v/d Sociëteit van Jesus. Feestuitgave bij de heiligerklaring van Petrus Canisius SJ* (Maastricht 1925), p. XXIX.
- Paul Begheyn, *Petrus Canisius. Beeldvorming van een heilige in de Nederlandse kunst van de negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 1997), p. 15, 58.
- Leo Ewals, 'Jac Maris, Titus Brandsma en de karmelieten', *Impressie 19* (Katholiek Documentatie Centrum 2016), p. 4-12.

DE REDDING VAN EEN WEESMEISJE

Uit: Dagboek van Bartholomeus Doorenweerd (1776-1832) pastoor van Kampen

KAMPEN 1830

'Enkele jaren geleden is bij de kleermaker Cornelis een klein kind op de tafel gelegd.' Het was waarschijnlijk een kind van een zoon van Cornelis en een gereformeerde vrouw. Ze is in Haarlem door een priester gedoopt. Het meisje is naar de vrouw van de kleermaker *Aleidis* genoemd, die 'ook voor doophefster te boek stond. De ouders van het kind zijn in ondertrouw geweest maar deze sponsalia zijn rechterlijk ontbonden. De moeder heeft het kind toen op de tafel van de kleermaker gelegd, zo blijkt nu. Daarop is het kind voor rekening van de stad besteed geweest en tenslotte in het Roomse weeshuis terecht gekomen.'

'Na eenige tijd is het kind met de overige katholieke wezen van Kampen naar Veenhuizen opgezonden waar zij onder de naam van *Aaltje Onbekend* benoemd is geweest.'

De moeder is intussen met een militair naar de Oost vertrokken. Na de dood van haar man is zij in het vaderland teruggekeerd en getrouwd met een katholieke schipper uit Rotterdam.

'Thans is de moeder de lust bekropen om weder in het bezit van hare dochter te komen. Zij heeft zich

gewend tot de regering en de regenten van ons weeshuis om het kind te reclameren hetwelk haar zo goed gelukt is dat zij mij heden, vergezeld van eene zuster voorbereed met een wagentje om haar dochter te Veenhuizen te gaan afhalen; en bij hare wederkomst heb ik haar den 16 juli met haar dochttertje gesproken; die in ons weeshuis tot Zaterdag vertoeft hebben wanneer zij met het veerschip vertrokken zijn.

Ik hoop niet dat de dochter een zoo Babellaardster als de moeder mag worden, die vertrokken zijn, zonder eens bij mij aan te komen.'

Gerda Smeets

23

*Ontfermt U mijner! ontfermt U mijner!
ten minste Gij, mijne vrienden! Job XIX: 21.*

BID VOOR DE ZIELEN

van de *Weleerwaarde Heeren*

BARTHOLOMEUS DOORENWEERD,

Geboren te Zwolle den 28 Mei 1767; Priester gewijd te Rheine aan de Eems den 26 October 1790; Kapellaan te Zwolle in de Koefstraat, bij den Weleerw. Heer Petrus van Vê, van 1790 tot 1796; Pastoor te Emmeloord en Ens op het eiland Schokland 1796, en te Kampen 1808. Aldaar na de reparatie van O. L. V. of Buitenkerk gepreikt 1810; en overleden op den 25 Julij 1832.

EN

JACOBUS CORIDON,

Geboren te Ens op het eiland Schokland den 13 Februarij 1802; Priester gewijd te Munster op den 20 September 1824; Kapellaan te Kampen, aldaar overleden op den 17 Julij 1832.

Beide zijn begraven op het nieuwe Kerkhof buiten Kampen.

„Het is ijdelheid naar een lang leven te wenschen; en voor een goed leven weinig te zorgen.”

„Het is ijdelheid, op het tegenwoordige leven alleen maar te letten, en hetgene, welk toekomstig is, niet te voorzien.” THOMAS VAN KEMPEN I B. 1 Hoofdst.

R. I. P.

AANWINSTEN ARCHIEF

24

Behoudens een groot aantal aanvullingen op bestaande archieven, is een tweetal nieuwe collecties aan ons bestand toegevoegd.

PROF. TH.C.J. DE KRUIJF

Theo de Kruijf (Frankfurt 1928 - Laren 2014) was professor Exegese van het Nieuwe Testament aan het grootseminarie Rijsenburg, daarna als hoogleraar Exegese van het Nieuwe Testament verbonden aan achtereenvolgens de KTHU en KTUU. Hij promoveerde in Rome in 1962 op de christologie van het Mattheus-evangelie. Tussen 1972-1978 was hij voorzitter van de destijds zogeheten Katholiek Raad voor Israël (Nu KRI Katholieke Raad voor Kerk en Jodendom), waarvan het archief

zich ook in het KDC bevindt.

MUZIEKUITGEVERIJ ANNIE BANK

De Amsterdamse Annie Bank (1914-2002) maakte voor haar broer, die koordirigent was, partituren. In 1941 begon zij een drukkerij en uitgeverij van koormuziek. Zij richtte zich in eerste instantie op het uitgeven van muziek voor jongenskoren in de rooms-katholieke kerk en voor componisten als Hendrik Andriessen, Jan Mul, Albert de Klerk en Herman Strategier. Op verzoek van dirigenten maakte Annie Bank grote vellen met de muzieknoten die vóór het koor werden gezet: de jongens keken naar de grote vellen en tegelijkertijd had de dirigent hun aandacht. De gregoriaanse noten werden met de

Transparant van een partituur uit het archief Annie Bank

The image displays two pages of a musical score, likely a Kyrie, from the Annie Bank archive. The left page features a vocal line with lyrics in Latin, including "gnus De - i, qui", "TOL - LIS, qui tol - LIS pecca - ta", "mun - di, pecca - ta mun - di: MI - DO -", "se - re - re no - bis. NA NOBIS pa - cem, DO - NA", "NOBIS pa - cem, DO - NA NO - BIS", and "pa - cem, DO - NA NOBIS pa - cem". The right page shows a similar line with lyrics in Latin, including "Ky - ri - e - lei - son", "Ky - ri - e - lei - son", "Ky - ri - e - lei - son, e - lei - son", and "Ky - ri - e - lei - son, Ky - ri - e - lei - son". The score is for a Mass, specifically the Kyrie section, and is titled "MISSA SECUNDA - ALT" and "h.L. Hassler". The publisher is "uitgave Annie Bank - Amsterdam".

Aankondiging van een lustrumconcert van de Amsterdamse Korenbond, archief Annie Bank

hand op transparanten getekend en daarna door middel van lichtdruk vermenigvuldigd. De uitgeverij is inmiddels in Duitse handen, maar van voormalig eigenaar Hans Oostendorp mochten wij de stukken uit de beginjaren ontvangen. Het gaat om onder andere transparanten van het *Graduale Romanum* (van voor 1974), *Kyriale*, *Cantuale* en sopraan en alt (jongens)partijen van verscheidene Latijnse missen (o.a. Haydn, Mozart, Perosi in gewoon notenschrift) en (vaak handgeschreven) catalogi en opdrachtenboeken uit de begintijd van de uitgeverij.

Ramses Peters

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

BENEDETTO XV. PAPA GIACOMO DELLA CHIESA NEL MONDO DELL' 'INUTILE STAGE'

25

Paus 'ten tijde van het zinloos bloedvergieten' – dat was paus Benedictus XV. Hij was paus van 1914 tot 1922 en probeerde vruchteloos de partijen die de Eerste Wereldoorlog uitvochten aan de onderhandelingsstafel te krijgen. Voor de geschiedenis van het Nederlandseatholicisme was hij buitengewoon belangrijk. Onder zijn pontificaat begonnen hij en zijn kardinaal Willem van Rossum met het centraliseren van de katholieke missie, met onder meer de bedoeling de missie los te maken van nationalistische bedoelingen – en natuurlijk Rome nog meer centrale macht te geven dan het al had.

In deze twee dikke delen *Benedetto XV* worden welhaast alle aspecten van Benedictus' pontificaat belicht, door maar liefst 91 verschillende auteurs, met grote namen als Étienne Fouilloux, John F. Pollard en Claude Prudhomme.

Ook zo'n boek hoort thuis in de collectie van het KDC. Het KDC vat immers 'het Nederlandseatholicisme' breed op, waarbij ook de onderlinge relaties tussen Nederland en het buitenlandseatholicisme, en Nederland en Rome, zo goed mogelijk worden gedocumenteerd – ook al is dat in 1170 pagina's Italiaans. En dan kardinaal Van Rossum. Als er iemand is die alles weet van kardinaal Van Rossum, dan is het wel

dr. Vefie Poels, collectiespecialist bij het KDC en doende de biografie van Van Rossum te schrijven. Zij schreef in deze bundel, samen met Hans de Valk, het artikel 'Kardinaal Willem van Rossum, Benedictus XV en de centralisatie van de Pauselijke Missiewerken in Rome, 1918-1922'. Het naar Rome halen van de PMW was, zo leren wij daaruit, een fraai staaltje van internationale verdeel-en-heers-kerkpolitiek, waarbij uiteindelijk zowel Franse als Amerikaanse invloedrijke leken en bisschoppen het nakijken hadden. Wikipedia meldt ons: 'Door de verkiezing van kardinaal Jozef Ratzinger tot paus Benedictus XVI in 2005 ontstond weer belangstelling voor het pontificaat van deze, enigszins in de vergetelheid geraakte, paus'. Nou, 1170 pagina's, dat mogen we wel zeggen!

Alberto Melloni (red.), *Benedetto XV. Papa Giacomo Della Chiesa nel Mondo dell' 'Inutile Stage'*, Bologna, 2017, 2 delen, 1170 blz.

COLLECTIE BEELD EN GE-LUID

OPLOSSINGEN

Foto 3 uit een album uit de nalatenschap van Jacobus Kromhout is nog niet opgelost, maar we kregen een positieve reactie van Aad Janson van de Stichting Oud Stompwijk. De Stichting wil ons helpen met het identificeren van het hele album en verzoekt ons alle foto's aan de leden voor te leggen. Inmiddels wordt het album bij het KDC gedigitaliseerd en we hopen de foto's binnenkort naar Stompwijk te kunnen sturen.

Van de foto's die we in de vorige *Impressie* plaatsten was er één die bijzonder veel reacties opriep, namelijk foto 4. We vernamen dat de foto van de acht neomisten – pas-gewijde priesters – is genomen op de avond van 31 mei 1958 op het grootseminarie van het bisdom Den Bosch. Een mooie beschrijving van wat we op de foto zien kregen we van Ad Krijnen: 'Op de dag van de priesterwijding gingen de gewijden na de plechtigheden met hun familie naar huis. Wanneer zij 's avonds terugkwamen in het seminarie, bestond in het seminarie Haaren de gewoonte dat zij gezamenlijk de zogenaamde 'eerste zegen' gaven aan leraren en studenten. Dat staat hier op de foto. Het gebaar ging als volgt: men doet de handpalmen tegen elkaar, daarna gaan de handen in een soort hartvormige beweging uiteen en weer naar elkaar toe, daarna wordt met de

rechterhand een kruisgebaar gemaakt en worden tot slot de handen met de handpalmen naar beneden voor het lichaam uitgestrekt in de richting van de te zegenen persoon. Deze laatste fase is hier gefotografeerd. In de vroomheid van die dagen werd aan de eerste zegen een bijzondere kracht toegekend.'

Nadat de zegen synchroon over de medeleerlingen en professoren van de afdelingen Filosofie en Theologie was uitgestort, volgde er een bonte avond. Op een studentikoze wijze werden de neomisten dan door hun medestudenten met de neus gedrukt op de hen kenmerkende karaktereigenschappen.

Met behulp van alle inzendingen konden we de hele 'cours' 1957/58 (jaarklas) identificeren: (v.l.n.r.) Cor Peters, Gerard Thuring, Ton van der Staak, Herman van den Broek, Theo

van Velthoven, Loet Elsen, Mundus Tilman en Peer Verhoeven.

Graag wil ik alle inzenders van de (deel)oplossingen hartelijk danken!

Vefie Poels

NIEUWE FOTO'S

Deze keer staat Limburg centraal. Foto 1 komt uit het fotoalbum van Truus Telkamp dat we van Leo Wals mochten ontvangen, en is gemaakt op het Gabrielcollege, een kweekschool in Mook, waarschijnlijk in de jaren dertig van de vorige eeuw. Welke latere juffen staan hier op de foto en wie is de geestelijke adviseur?

Op 17 maart 1959 werd de Limburger P.J.A. Moors (1906-1980) bisschop gewijd. Petrus Moors werd daarmee de 21^e bisschop van Roermond,

27

OPGELOST:

Foto 3, Impressie 20

*Foto 1 Kweekschool Mook
(Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)*

een functie die hij tot 30 dec. 1970 zou bekleden. Van de familie Moors kregen we een groot aantal foto's die betrekking hebben op het leven en de activiteiten van de bisschop. He-

laas is vaak niet bekend wie er nog meer op de foto's staan of waar en wanneer de foto precies is genomen. Graag vragen we hiervoor uw hulp.

Hier volgt een kleine selectie:

Foto 2

Foto 3

Koningslust 6-5-64

Monseigneur,

Dit is Mart en ik ben Wiel
 Wij zijn blij met hart en ziel
 Omdat juist op Wereldkindsheidag
 U ons in Koningslust vormen mag.

Uw brief hebben we ook ontvangen
 En we maakten al grote plannen
 Om net als die jongen met brood
 en vis

U iets te geven, waar U blij mee is

Wij willen ook apostel zijn
 Zoals U heeft geschreven
 En ook al zijn we nog maar klein
 In de kerk willen we volwassen
 heten.

uitnodigen mogen wij U nu
 Betreedt in Koningslust de kerk
 En doe Uw zegenrijke werk
 Zie, vele kinderen wachten U.

Foto 4

2. Stoet bisschoppen bij bisschopwijding 17 maart 1959 (Fotopersbureau Het Zuiden Maastricht)

3. en 4 Vormsel van Mart en Wiel uit

Koningslust

5. 'H. Gerlachus' (fotograaf onbekend)

Foto 5

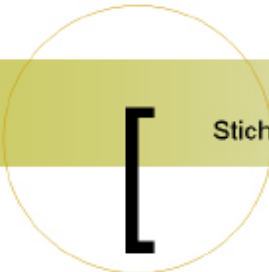
Foto 6

6. Leerlingen van de kweekschool van de Broeders van Maastricht (fotograaf onbekend)

7. Bij de Broeders van Maastricht (fotograaf onbekend)

Foto 7

Stichting Vrienden van het KDC

Postbus 9100
6500 HA Nijmegen

Tel. 024 3612412
Fax 024 3612403

E-mail: vrienden@kdc.nl
www.ru.nl/vkdc/vrienden

KvK 09160251
Bankrek.nr. 12.39.94.411

31

VRIENDEN VAN HET KDC

Dankzij de bijdrage van de Vrienden kon het KDC vierduizend pagina's met 164.000 katholieke steunbetuigingen tegen de onderwijswet van 1878 door het Nationaal Archief laten repareren en digitaliseren. Door veelvuldig gebruik waren deze lijsten gescheurd en nu is dit belangrijke stuk erfgoed voor het nageslacht gered. Als de tientallen vrijwilligers in de loop van 2018 klaar zijn met het transcriberen van de namen, is er een groot bestand beschikbaar voor onderzoek naar katholieke democratiseringsprocessen, dat iedereen digitaal kan raadplegen (zie www.vp1878.nl).

In de najaarsvergadering van het bestuur was Eelco Keij, directeur Bureau Fondsenwerving en Relatieontwikkeling Radboud Universiteit, te gast om de mogelijkheden toe te lichten die de universiteit biedt om geormerkte donaties te ontvangen. Een concreet doel voor 2018 is een bijdrage aan een congres ter herdenking van 100 jaar vrouwenkiesrecht en christendemocratie.

Ook in 2018 zijn giften weer van harte welkom op bankrekeningnummer NL 09 RABO 012 399 44 11 t.n.v. Stichting Vrienden van het KDC. Bij voorbaat hartelijk dank voor uw steun.

Bas Kortmann
voorzitter

ACTIVITEITEN

11 december 2017 van 15:30-17:30 Boekpresentatie Yosé Höhne Sparborth, *Ik pas niet en God ook*.

32 Locatie: conferentieruimte naast de leeszaal van het KDC, eerste verdieping UB (Erasmuslaan 36)

18 januari 2018 van 13:30-18:00 uur symposium *Vier eeuwen devotie- en gedachtenisprentjes*, met o.a. Ivo de Wijs, Evelyne Verheggen en Leo Ewals.
Locatie: de studentenkerk tegenover de UB aan de Erasmuslaan

1 juni 2018 (onder voorbehoud): congres 100 jaar vrouwenkiesrecht en christendemocratie (Radboud Universiteit)

COLOFON

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt twee maal per jaar. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of email.

Redactie-adres en abonnementenadministratie:

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. 024-3612412

info@kdc.ru.nl

www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Hans Krabbendam, Michaela van Montfort, Vefie Poels

Medewerkers aan dit nummer: Christoph van den Belt, Tim Graas, Lily de Kleijn, Hans Krabbendam, Ramses Peters, Vefie Poels, Gerda Smeets, Renate Stapelbroek, Lodewijk Winkeler

Opmaak: Collin Burgemeestre. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen.

ISSN 1877-2412

Illustratie omslag: Renate Stapelbroek

Центральный Государственный
Главархив

ФОНД

Centrum Documentatie Katholiek

Инв. № №
Опись № 2

Documentatie Centrum Katholiek Document Katholiek Documentatie Centrum Kath Katholiek

IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek Documentatie
Centrum en verschijnt onregelmatig. Kijkt u voor meer
informatie op www.ru.nl/kdc. Bellen of mailen kan ook:
024 - 361 24 12, impressie@kdc.ru.nl